

INGLIZ BOLALAR O'YIN FOLKLORIDA LINGVOKULTUREMALARNING AKS ETISHI

Eshkobilova Feruza Urazovna,
Qarshi davlat universiteti o'qituvchisi
<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.04.2.027>

Annotatsiya. Har bir xalqning og'zaki ijodida bolalar folklori va uning tarkibida esa o'yin folklori namunalari o'ziga xos badiiy-estetik hodisa sifatida muayyan o'ringa ega. Ular xalq ijtimoiy-madaniy hayotida alohida mavqe kasb etadi va uning turli qirralarini lingvomadaniy aspektida o'zida ifodalab keladi. Mana shunisi bilan bolalar o'yin folklori ham xalq madaniyati asoslarini yoritishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ularda qo'llangan lingvokulteramalar orqali bolalar o'yin folklorining madaniy hayotdagi o'rni va badiiy-estetik ahamiyatini to'la ochish mumkin. Bunda, albatta, til va madaniyat hamda shaxs birligi asosida ular o'rtasidagi munosabatlar mohiyati va talablari o'zaro bog'liqlikda ochiladi.

Kalit so'zlar: bolalar o'yin folklori, lingvokulterema, badiiy-estetik, o'yin qo'shiqlar, lingvokulturologiya, antroponim, sujet.

ОТРАЖЕНИЕ ЛИНГВИСТИКИ В АНГЛИЙСКОМ ДЕТСКОМ ИГРОВОМ ФОЛЬКЛЕРЕ

Эшкобилова Феруза Уразовна,
преподаватель Каршинского государственного университета

Аннотация. Детский фольклор и образцы игрового фольклора занимают особое место в устном творчестве каждого народа как уникальное художественно-эстетическое явление. Они занимают особое положение в социокультурной жизни народа и выражают различные ее стороны в лингвокультурном аспекте. Таким образом, детский игровой фольклор имеет важное значение и в освещении основ народной культуры. Роль детского игрового фольклора в культурной жизни и художественно-эстетическое значение в полной мере раскрываются через используемые в нем лингвокультурные выражения. При этом, конечно, характер и потребности отношений между ними, основанные на единстве языка и культуры и личности, раскрываются во взаимообусловленности.

Ключевые слова: фольклор детской игры, лингвокултерема, художественно-эстетический, игровые песни, лингвокультурология, антропоним, сюжет.

REFLECTION OF LINGUISTICS IN ENGLISH CHILDREN'S GAME FOLKLORE

Eshkobilova Feruza Urazovna,
Karshi State University teacher

Abstract. Children's folklore and examples of game folklore have a special place in the oral creativity of each nation as a unique artistic and aesthetic phenomenon. They occupy a special position in the socio-cultural life of the people and express its various aspects in the linguistic and cultural aspect. Thus, children's game folklore is also important in illuminating the foundations of folk culture. The place of children's play folklore in the cultural life and artistic-aesthetic significance can be fully revealed through the linguocultural expressions used in them. In this, of course, the nature and requirements of the relations between them, based on the unity of the language and culture and the personality, are revealed in mutual dependence.

Key words: folklore of children's play, linguoculterema, artistic-aesthetic, play songs, linguoculturalology, anthroponym, plot.

Kirish. Bolalarning qiziqish va intilishlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan o‘yinlar ularning hayotida muhim o‘ringa ega. Bolalar hayotini o‘yinlarsiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Shu sababli qaysi millat bo‘lmasin, uning folklorida bolalar o‘yin folklori alohida o‘rin tutadi. Hamma xalqlarda o‘yinlar o‘sha millatning bebaho madaniy boyligi sifatida uning milliy-madaniy turmush tarzi, urf-odatlarini, ruhiy olami, dunyoqarashi, axloqiy-estetik qarashlarini o‘zida aks ettirishi tufayli uning milliy qiyofasi, o‘tmishi, buguni va ertasini namoyon etib turadi. Shu bilan xalq tarixi va madaniyatining ajralmas qismi hisoblanadi.

Bolalar o‘yin folklorida lingvokulturremalarning alohida o‘rni bor, ularni tadqiq qilish tilshunoslik ilmi bilan chambarchas bog‘liqdir. Chunki folklor xalq tilida yaratilishi bois ularda tilning milliy-madaniy o‘ziga xosligi aks etadi. Madaniyatni esa inson yaratadi. V.A. Maslova bu borada “bu soha tilni ham sinxron, ham diaxron jihatdan o‘rganadi. Muayyan xalq yoki qardosh xalqlar tilining lingvokulturologik xususiyatlari alohida o‘rganilishi kerak” degan fikrni ta’kidlaydi[1].

“Baa, Baa, Black Sheep” inglizcha bolalarcha o‘yin-qo‘shiq bo‘lib, uning eng birinchi bosma nusxasi e’lon qilinishi taxminan 1744-yilga to‘g‘ri keladi. Ketrin Elves Tomas o‘zining “Ona g‘oz bilan bog‘liq haqiqatlar” asarida (1930) ushbu o‘yin-qo‘shiqning qadimda jun bilan bog‘liq og‘ir soliq solinishi tufayli xalq noroziligi kelib chiqishi munosabati bilan yaratilgani aytiladi. Bu esa XV asrgacha saqlanib qolgan va 1275-yildagi (o‘rta asrlardagi) ingliz “Buyuk” yoki “Eski odat” – jun solig‘iga ishora qilish uchun keltirilganidan darak beradi. Shuningdek, mazkur o‘yin-qo‘shiq qul savdosiga, xususan, Amerika Qo‘shma Shtatlarining janubiy qismiga aloqasi borligi, bundabeg‘araz va siyosatdan yiroq bolalar qo‘shiqlaridan foydalanish qo‘l kelgani, ammo bu haqda hech qanday tarixiy dalillar yo‘qligi ta’kidlanadi. Qora qo‘yning junini bo‘yamasdan qora mato sifatida foydalanish mumkinligi sababli uni qadrlashgan.

Ingliz o‘yin qo‘shig‘i:	Tarjimasi:
Bah, Bah, a black Sheep, Have you any Wool? Yes merry have I, Three bags full, One for my Master, One for my Dame, One for my little boy That lives in the lane.	Ba, Ba, qora qo‘y, Sizda jun bormi? Ha, xursandman, Uchta sumka to‘la, Biri ustozim uchun, Biri xotinim uchun, Kichkina o‘g‘lim uchun bitta Bu ko‘chada yashaydi[2].

Iona Opi (1923-2017) va Piter Opi (1918-1982) bolalar folklori hamda an’anaviy o‘yinlari bo‘yicha o‘z tadqiqotlari bilan mashhur bo‘lgan folklorshunos er-xotinlardir. Ular o‘z ishini 1940-yillardan boshlab, Buyuk Britaniya bo‘ylab bolalar qo‘shiqlari va o‘yinlarini to‘plash hamda kataloglashtirish bilan shug‘ullanishgan. Ularning izlanishlari natijasida “Maktab o‘quvchilarining ta’limoti va tili” (1959), “Ko‘cha va bolalar maydonchasidagi bolalar o‘yinlari” (1969), “Klassik ertaklar” (1974) kabi bir qancha qimmatli kitoblar yaratildi. Opilar bu boradagi materiallarni to‘plashga jiddiy e’tibor berishgan va to‘plangan materiallarning haqiqiylikini saqlashga alohida diqqat qaratishgan. Ular bolalar xalq og‘zaki ijodi madaniy merosning muhim qismi bo‘lib, yaratilgan va yetkazilgan bunday manbalar ijtimoiy va tarixiy sharoit haqida tushuncha beradi, deb hisoblashgan. Opilar ijodi folklor, antropologiya va ta’lim

sohalaridagi olimlar avlodlariga katta ta'sir ko'rsatgan.

Opilar kitobidagi bolalar folklor qo'shiqlari va o'yin-qo'shiqlaridan ba'zi namunalar quyidagilardir:

“Miss Meri Mak, Mak, Mak” (“Maktab o'quvchilarining bilimi va tili”dan).

“Apelsinlar va limonlar, Sent-Klementning qo'ng'iroqlarini ayting” (“Oksford bolalar bog'chasi qo'shiq kitobi”dan).

“London ko'prigi qulab tushmoqda”. (“Ko'cha va o'yin maydonchasidagi bolalar o'yinlari”dan).

“Atirgul uzuklarini qo'ng'iroq qiling, cho'ntak to'la bo'lsin” (“Klassik ertaklar”dan).

“Eeny, meeny, miny, moe”. (“Maktab o'quvchilarining bilimi va tili”dan).

Bu qo'shiq va o'yin-qo'shiqlar Opilar hujjatlashtirib, tahlil qilgan katta bolalar folklor to'plamining kichik bir namunasi.

G.G. Slishkinga ko'ra, “Lingvokulturologiya inson omiliga, aniqrog' I, insondagi madaniyat omiliga yo'naltirilgan. Lingvokulturologiyaning markazi madaniyat fenomenidan iborat bo'lishi inson haqidagi fanning antropologik paradigмага tegishli hodisa ekanligidan dalolat beradi”[9].

Har bir bolalar o'yini ma'lum bir tarixiy sharoitda, xalqning urf-odat, madaniyatini o'zida aks ettirgan holda paydo bo'lgani tufayli lingvokulturologiya bolalar folklori namunalarini ham lingvistik, ham etnofolkloristik, ham madaniy jihatdan o'rganishga imkon beradi.

Asliyatda	Tarjimasi
Rain, rain, Go away.	Yomg'ir, yomg'ir, Uzoqqa ket.
Come again another day, Little Arthur wants to play.	Boshqa kuni yana kel, Kichik Artur o'ynashni xohlaydi.

Yuqoridagi qo'shiqda Artur ismining qo'llanganiga qarab, uning ingliz xalqiga aloqadorligini tez ilg'ash mumkin. Chunki bu ism (antroponim) ingliz xalqiga xosdir. Antroponimlar muayyan xalq madaniyatiga xos xususiyatlarni aks ettiruvchi lingvokulturologik birliklardan hisoblanadi.

Ingliz bolalar folklori ko'plab bolalar qo'shiqlari, o'yin qo'shiqlarini o'z ichiga oladi. Eng mashhur bolalar qo'shiqlaridan biri to'rtlik shaklidagi “Humpty Dumpty” qo'shig'i bo'lib, u dastlab topishmoq ko'rinishida bo'lgan bo'lsa, keyinchalik qo'shiq shaklida aytilgan. XVII asrda “humpty dumpty” – “qaynatilgan konyak” ma'nosida ham ishlatilgan, XVIII asrda bu atama qo'pol odam jargonidan foydalanilib, kelib chiqishi yiqilib tushgan qo'pol odam tuzalmas darajada shikastlanmasligi mumkin, lekin tuxum esa tuzatib bo'lmas darajada zarar ko'radi degan ma'no bilan bog'liq:

Humpty Dumpty, sat on a wall.

Humpty Dumpty, had a great fall

All the king's horses and all the king's men,

Couldn't put Humpty Dumpty together again. (An egg)

Tarjimasi:

Humpty Dumpty devorga o'tirdi,

Humpty Dumpty ajoyib yiqildi.

Qirolning barcha otlari va qirolning barcha odamlari,

Humpty Dumptyni qayta birlashtira olmadilar. (Tuxum)[5].

Ingliz bolalar folklor o'yin folklorining turli janrlardagi namunalari ingliz madaniyatining asosiy qismi bo'lib kelgan. Ular har xil janrlarda bo'lib, bolalar o'yin qo'shiqlaridan tortib, sanash qo'shiqlarigacha namoyon bo'ladi. Har bir janr turli maqsadlarga xizmat qiladi va o'ziga xos xususiyatlarga egaligi bilan ajralib turadi.

O'yin qo'shiqlar ingliz bolalar folklorining alohida janri bo'lib, ular ko'pincha o'yin jarayonida o'yin maydonchalarida kuylanadi.

Ingliz bolalarining "Ring-a-ring-a-rosies" ("Jiringla jiringla atirgullar") nomi bilan keng tarqalgan o'yin-qo'shig'i 1665-yilda Angliyada sodir bo'lgan Buyuk vabo yoki Angliyada "Bubon vabosi"ning avj olishi bilan bog'liq. Bolalar qo'shiqlari bo'yicha yetakchi olimlar Piter va Iona Opi zamonaviy inglizcha versiyalardagi o'zgarma qo'shiq shakli Buyuk vabodan boshlangan deb aytish imkoniyatini berishini ta'kidlaydilar. Ularning ta'kidlashicha, pushti toshmalar o'latning alomati bo'lib, o'tlarning tuyoqlari himoya sifatida va kasallikning hidini yo'q qilish uchun ishlatilgan. Aksirish yoki yo'talish oxirgi halokatli alomat edi va "hamma yiqilishi" aynan kasallikning halokatliligini ko'rsatish alomati hisoblanadi.

Ring-a-ring-a-rosies

A pocket full of posies

A tissue, a tissue

We all fall down

The king has sent his daughter

To fetch a pail of water

A tissue, a tissue

We all fall down

O'yin-qo'shiq matni "Jiringla-jiringla atirgullar" da'vati bilan boshlanadi. Atirgullar bilan cho'ntaklar to'laligi aytiladi. Qo'shiq o'ziga xos sujetga ega. Unda aytilishicha, podshoh qizini bir chelak suv olib kelish uchun yuboribdi. Qo'rg'ondagi xalq kuylamoqda. To'y qo'ng'iroqlari chalinmoqda. O'g'il-qizlar qo'shiq aytishmoqda. Ammo hamma aksirayapti. Demak, xalq kasal. Hamma yiqiladi (vabodan halok bo'ladi).

Quyidagi ingliz bolalarining barmoq bilan o'ynaladigan o'yin qo'shig'ida ingliz maydon raqslari ijrosiga xos belgilar mujassamlantirgani diqqatni tortadi. Jumladan:

Tommy Thumb is up and Tommy Thumb is down,

Tommy Thumb will dance around the town.

Dance him on your shoulders, dance him on your head,

Dance him on your knees, and tuck him into bed.

Tarjimasi:

Tommy Thumb ko'tarildi va Tommy Thumb pastga tushdi,

Tommy Thumb shahar bo'ylab raqsga tushdi.

Uni yelkangizda raqsga tushiring, boshingizda raqsga tushiring,

Uni tizzangizda raqsga tushiring va to'shakka yotqiz.

Inglizlar oshxonasida loviya eng ko'p iste'mol qilanadigan dukkakli ekin mahsulotlaridan biridir. Shundan kelib chiqib, ingliz bolalari qo'shiqlarida loviyani yeyishga o'rgagish undov motivi uchrashi kuzatiladi:

Ingliz bolalar o'yin qo'shig'i	Tarjimasi:
<i>Beans, beans, they're good for your heart,</i>	<i>Loviya, loviya, ular yuragingizga yaxshi,</i>
<i>The more you eat, the more you... start!</i>	<i>Qancha ko'p ovqatlansangiz, shuncha ko'p ... boshlaysiz!</i>
<i>The more you start, the better you feel,</i>	<i>Qanchalik ko'p boshlasangiz, shunchalik o'zingizni yaxshi his qilasz,</i>
<i>So eat your beans with every meal!</i>	<i>Shunday ekan, har ovqat bilan loviya yeng!</i>

Ingliz xalqiga xos bo'lgan va shu xalq orasida yaratilgan o'yinlar va ularning qo'shiqlaridan biri "London Bridge Is Falling Down" ("London ko'prigi qulab tushyapti" o'yin-qo'shig'i ijosida o'yin ishtirokchilari bir-biriga qaragan ikkita chiziq bo'ylab qo'llari bilan kamar hosil qilib, uni yuqoriga baland ko'tarib turadilar. Bir yoki bir nechta o'yinchilar "ko'prik" ostidan o'tayotganda ushbu o'yin qo'shiq kuylanadi. Qo'shiqning har bir bandi so'ngida takrorlanib kelayotgan "Mening go'zal xonimim" birikmasidan so'ng kamar ostidan o'tayotgan o'yinchini ushlab olish uchun "ko'prik" tushiriladi va o'sha bola o'yindan chiqib turadi.

"Britaniya buldogi" ("British bulldog") o'yinida o'rtada kutib turgan "buldoglar" tomonidan ushlanmasdan, o'yin maydonining bir chetidan ikkinchi chetiga yugurib kelish sharti belgilangan. Oxirgi qolgan o'yinchi g'olib hisoblanadi.

"Chig'anoqlarni yig'ish" o'yini ingliz bolalari yashash joyi tabiatidan kelib chiqqan o'yindir. Unda dengiz qirg'og'ida sayr qilib, chig'anoqlarning turli shakllari, rangiga ko'ra topishga harakat qilinadi.

Xullas, har bir xalqning milliy jonli tilida yaratilgan bolalar o'yin folklori namunalari lingvokulturmalar turli ko'rinishda ko'p uchraydi. Ularda bolalar hayoti bilan bog'liq milliy-madaniy tushunchalar lingvokulturema bo'lib keladi. Ingliz va o'zbek xalqlarining bolalar o'yinlari ba'zan mavzusi, g'oyaviy-badiiy xususiyatlari jihatidan o'zaro yaqinlik kasb etsa ham, ularda ikkala xalqning til imkoniyatlari, areal belgilari, o'ziga xos urf-odat, an'ana va marosimlarining mohiyati aks etishi jihatidan bir qator tafovutlarga ham ega.

Adabiyotlar

1. Галиев Ш. Ўзбек болалар ўйин фольклори. – Т.: Фан, 1998. – 96 б.
2. Iona Opie and Peter Opie. The Singing Game. – Oxford university press, 1985. – 544 p.
3. Iona Opie and Peter Opie. The Oxford Dictionary of Nursery Rhymes. – Oxford University Press, 1997. – 592 p.
4. James William Elliot. National nursery rhymes and nursery songs. – London: George Routledge and sons, 1873. – 110 p.
5. Маслова В.А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.А. Маслова. – М.: Издательский центр Академия, 2001. – 208 с.
6. Mother Goose's Nursery Rhymes. A collection of Alphabets, Rhymes, Tales and Jingles. London. George Routledge and sons. – New York: Broome street, 1877. – 320 p.
7. Сафаров О. Ўзбек болалар поэтик фольклори. – Т.: Ўқитувчи, 1985.–250 б.
8. Сафарова Н. Ўзбек болалар ўйин фольклори табиати. – Т.: Фан, 2008. – 120 б.
9. Слишкин Г.Г. От текста к символу. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании дискурса. – М.: Издательский центр "Академия", 2000.
10. Худойберганаева Д. Лингвокультурология терминларининг қисқача изоҳли луғати. – Т.: "Турон замин зиё", 2015.